

Київський національний лінгвістичний університет

Кудінова Ольга Іванівна

УДК 821.133.1 (44) "19"

ПОЕТИКА ПРОЗИ МАРСЕЛЯ ПАНЬОЛЯ

Спеціальність 10.01.04 – література зарубіжних країн

A handwritten signature in black ink, enclosed in an oval shape. The signature appears to be 'Ольга' (Olga) written in a cursive style.

Автореферат

Дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Київ - 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі зарубіжної літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Панько Михайло Антонович,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
кафедра романської філології, доцент

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
академік АВШ України,
Матвіїшин Володимир Григорович,
Прикарпатський університет ім. Василя Стефаника,
кафедра світової літератури, завідувач кафедри

кандидат філологічних наук, доцент
Зінченко Віктор Георгійович,
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
кафедра історії зарубіжної літератури, доцент

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра зарубіжної літератури

Захист відбудеться “4” грудня 2003 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.054.03 при Київському національному лінгвістичному університеті, Міністерство освіти і науки України (03680, МСП, Київ-5, вул. Червоноармійська, 73).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного лінгвістичного університету, Міністерство освіти і науки України (03680, Київ-5, вул. Червоноармійська, 73).

Автореферат розісланий “ 3 ” листопада 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.С.Бакіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Багатогранна спадщина Марселя Паньоля (1895-1974) – визначного прозаїка і драматурга, члена Французької академії – становить собою сутнісне явище в історії культури та естетичної думки Франції ХХ століття. Вона відкриває перед сучасним інтерпретатором широкі можливості.

Рецепція творчості М.Паньоля в академічному літературознавстві та літературознавчій критиці неоднозначна. Спостерігається широкий спектр оцінок її естетичної вартості, полярних суджень про світоглядні особливості письменника. Творчий доробок М.Паньоля вивчався в культурно-історичному, жанровому аспектах:

- з огляду на особливості його драматургії (Т.Бачеліс, К.Гумель, Т.Мірзагітова, А.Тісан, К.Сіортан);
- у межах “провансальської” традиції у культурі Франції (Ф.Біре, Т.Деей, Ж.Душе, Н.Вермель, С.Матіжа);
- під кутом зору ролі митця в історії світової культури (Ж.Бенс, В.Валетт, Ж.Ж.Жело-Блан, Р.Кастан, М.Крепю, Ж.Тачелла).

Актуальність дослідження. Наукова інтерпретація різножанрового доробку М.Паньоля становить прогалину у вітчизняному літературознавстві. Дотепер фактично не йшлося про інтерпретований письменником екзистенційний зріз буття, орієнтований на гармонію людини й світу, не вивчалися ні фундаментальні ознаки його світоглядно-естетичної системи, ні константні риси поезики. Грунтовного осмислення художньої спадщини М.Паньоля вимагають нові методологічні засади вітчизняного літературознавства, звернення до найсучасніших здобутків світової літературознавчої науки. У зв’язку з цим виникла потреба трактувати поезику прози письменника як художнє втілення його рефлексій над онтологічними проблемами буття. Специфіка індивідуально-авторської поезики зумовлюється оригінальною естетичною концепцією митця, потужними ресурсами гуманістичних ідей. Твори М.Паньоля можна вважати своєрідною соціокультурною репрезентацією провансальської ментальності, чия контекстуальна інтерпретація додатково актуалізує тему дослідження.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов’язана із загальним напрямом досліджень кафедри зарубіжної літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету “Закономірності літературного процесу кінця ХІХ – ХХ століть”. Тема дисертації схвалена бюро Науково-координаційної ради “Класична спадщина і сучасна художня література” при Інституті літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України.

Об'єктом наукового дослідження є прозові тексти М.Паньоля, а також його публічні виступи, епістолярій. Залучаються свідчення сучасників про особистість митця, його творчу діяльність.

Предметом дослідження є організація оповіді, текстуальне втілення індивідуально-авторської парадигми мистецтва, а також особливості художньої трансформації ментально-національної ідентичності.

Мета дослідження полягає в науковому осмисленні особливостей поетики прозових текстів М.Паньоля крізь призму герменевтичних принципів.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних завдань:

- виокремити світоглядно-естетичні константи М.Паньоля;
- з'ясувати найпримітніші ознаки індивідуально-авторської парадигми мистецтва;
- виявити і розшифрувати іманентні коди творів митця;
- дослідити шляхи художньої трансформації національного менталітету Провансу в прозі письменника;
- проаналізувати особливості нарації.

Теоретичну основу дисертації складають фундаментальні положення класичного і сучасного літературознавства, праці спеціалістів з питань поетики Р.Барта, М.Бахтіна, Ж.Женетта, Ю.Лотмана, Ж.Мілли, О.Потебні, Ж.Руссе, Ц.Тодорова, Р.Якобсона та ін.

Методологічною основою даного дисертаційного дослідження є поліметодологічна інтерпретаційна модель французького філософа і літературознавця П.Рікера, яка використовує ідеї структуралізму, генетичної критики, психоаналізу та інших літературознавчих концепцій, необхідних для розкриття іманентних текстуальних кодів, що уможливорює інтерпретацію художньо-образних рішень письменника.

Джерельною основою реферованої роботи є прижиттєві та посмертні видання художніх та есеїстичних творів М.Паньоля, його епістолярій, матеріали періодики різних років, спогади сучасників письменника, критичні праці про нього.

Наукова новизна полягає як у виборі самого об'єкта дослідження, так і в методологічному аспекті його висвітлення. Адже досі у вітчизняному літературознавстві проза М.Паньоля не досліджувалась зовсім, а окремі статті торкалися стилістичних особливостей художніх текстів.

Теоретична цінність дисертації полягає в тому, що в ній пропонується нетрадиційне для нашої науки дослідження семантичної структури тексту, зокрема з'ясування в ньому трьох "фаз мімезису" (передбачення, формоутворення, рецепція).

Практичне значення дисертації. Результати, узагальнення, методологія дисертаційного дослідження можуть бути використані в процесі викладання вузівських курсів історії французької літератури ХХ століття, теоретичних курсів з проблем літературної герменевтики, рецептивної естетики, а також стати джерелом для розробки спецсемініарів та спецкурсів, методичних рекомендацій з історії французької літератури, культурології, у підготовці навчальних посібників з історії літератури.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри зарубіжної літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, на якій вона і була виконана. Основні ідеї дослідження апробовані на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях “Місце лінгвістичних дисциплін у формуванні комунікативної компетенції” (Ізмаїл, 1995), “Актуальні проблеми сучасної філології” (Ізмаїл, 1996), “Українська література: духовність і ментальність” (Кривий Ріг, 2001), “Сучасні технології професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов” (Ізмаїл, 2002). Загальні висновки дисертації реалізувалися і поглиблювалися при проведенні практикумів та спецсемініарів, у процесі керівництва студентськими курсовими роботами і доповідями на науково-практичних конференціях “Пріоритетні напрямки науки: пошук студента” (Ізмаїл, 2001, 2002). Основні положення й висновки дисертаційного дослідження відбито в 7 публікаціях у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (263 позиції). Загальний обсяг роботи – 192 сторінки. Текстова частина викладена на 173 сторінках.

Основний зміст роботи

У **вступі** з’ясовується рівень вивчення питання у сучасному європейському та вітчизняному літературознавстві, обґрунтовано актуальність обраної теми, об’єкт і предмет роботи, сформульовано її мету та завдання, визначено методологічну основу, окреслено наукову новизну та практичне значення дисертаційного дослідження, подано відомості про апробацію отриманих результатів.

У **першому розділі** – “**Концепція художньої творчості М.Паньоля**” – реконструюється культурний горизонт Франції першої половини ХХ століття, розкриваються особливості світоглядних орієнтирів та естетичних поглядів письменника.

Перший підрозділ – **“Ціннісні пріоритети митця”** – присвячено з’ясуванню значущих граней світогляду М.Паньоля. Доводиться, що складниками паньолівської концепції художнього моделювання дійсності виступають, з одного боку, раціональне й логічно обґрунтоване, теоретично осмислене й систематизоване пізнання розмаїття людського буття, а з іншого – ірраціональне, до певної міри містичне осягнення ним буття.

У відповідь на екзистенційну кризу, яка позначила європейську літературу першої половини ХХ століття, М.Паньоль створює тексти, які відбивають його прагнення утвердити значення духовної цілісності особистості. Релігійні пошуки 40-х - 50-х рр. приводять письменника до поглиблення християнських мотивів, художньої інтерпретації біблійних тем.

Значну роль у формуванні світогляду М.Паньоля відіграє його духовна близькість до Провансу - батьківщини письменника. У своїх творах митець постійно звертається до передачі “мови-історії-культури” (Т.С.Еліот) провансальської громади, її традицій структурування взаємин людини і світу.

У **другому** підрозділі – **“Індивідуально-авторська парадигма мистецтва”** – на широкому літературно-біографічному матеріалі з’ясовується розуміння М.Паньолем ключових аспектів сутності мистецтва як такого, його природи, призначення та функцій, вивчається зв’язок з проблемами епохи й особиста позиція автора у “реальному діалозі сучасності” (М.Бахтін).

Аналізується есеїстика М.Паньоля, значущий пласт якої донедавна фактично не вводився у фаховий обіг (есе “Кольорове кіно”, 1934; “Нотатки про сміх”, 1947; “Критика критиків”, 1944-1948; “Бомарше”, 1971; збірки “Паризька кінематографія”, 1939-1966; “Відвертість”, 1981 та ін.). Зазначається, що творчість митця репрезентує одну з можливих інтерпретацій духовного життя сучасної цивілізації, історичних та життєвих подій, свідком яких був письменник.

Стрижнем авторської парадигми мистецтва є його розуміння як “другої” реальності, витвореної за допомогою художньої фантазії (інтуїції). Серед принципів об’єктивної достовірності найбільш значимими є суспільно-історична, психологічна, етнографічно-фольклорна зумовленість зображуваного.

Есеїстичний дискурс має яскраво виражену прагматичну орієнтацію. Механізм роботи текстів М.Паньоля зазвичай передбачає наявність адресата мовленнєвого спілкування. Таке введення “ззовні” потрібне для того, щоб здійснилась “потенційна можливість генерування нових смислів, що полягає в іманентній структурі тексту”¹. Комунікація “автор-читач” носить як заявлений, так і не заявлений характер. Письменник завжди прагне викликати

¹ Лотман Ю. Текст у тексті // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. - С.433.

емоційний відгук на прочитане. Серед виділених Р.Якобсоном функцій мовлення домінуючою в його текстах є “орієнтація на адресата – кононативна функція”. Стиль есеїстичних творів М.Паньоля відрізняється образністю, метафоричністю, настановою на розмовну інтонацію. У їх структуру автор активно вводить елементи романної стилістики (вигадані персонажі, діалоги, монологи), а також збільшує роль оповідача.

У підрозділі детально аналізується есе М.Паньоля “Нотатки про сміх”, в якому представлено індивідуально-авторську концепцію комічного. Текст есе будується у формі уявного діалогу з читачем. За допомогою техніки “питання й відповіді” промовець постійно апелює до уваги адресата. М.Паньоль упевнений, що відкрити в природі джерела комічного неможливо, оскільки “комічного в собі” не існує. Наводячи численні приклади з літератури, історії та особистого життя, промовець робить висновок, що джерело комічного у тому, хто сміється. М.Паньоль уводить комічне в русло гуманістичних ідей, визнає за ним позитивне, відроджуюче, творче значення.

Оповідь вирізняється активним вживанням різних видів комічного (сатири, гумору, іронії) як переконливого засобу художньої трансформації життєвого розмаїття. Сміх є виразом естетичного ставлення, певним способом художнього бачення й осягнення дійсності, а відтак – і способом побудови художнього образу, сюжету, жанру.

М.Паньоль увійшов у свідомість українського читача передусім як сатирик. Його творчість сприймалася в контексті першої половини ХХ століття як відбиття подій і фактів життя Європи. Проведене дослідження переконує, що комічне у творах митця виступає одним із способів осмислення буття. Воно стимулює активність людини, її ініціативу, наповнює життя духовним змістом, вносить у навколишній світ начала добра і краси. Викриваючи засобами сміху беззмістовні, негідні прояви людського існування, письменник у такий спосіб утверджує загальнолюдські гуманістичні цінності.

У другому розділі – **“Модус ментально-національної ідентичності”** – найбільша увага зосереджується на з’ясуванні специфіки паньолівської реорганізації й об’єднання в оповідь життєвого світу, фактів історичного буття. Зазначається, що одним з вагомих чинників творчого процесу є не тільки авторська поетична уява, а й ментальність, яка суттєво впливає на формування митця, визначає його етичні та естетичні ідеали, зумовлює насиченість образів. Ж.Женетт наголошував, що у вивченні художнього тексту потрібно шукати ментальні структури, які його “перевершують” і “гіпотетично зумовлюють”.

У розділі з’ясовуються поняття “ментальність” та ідея “колективної ментальності” у сучасній літературознавчій, соціологічній, філософській

думці, узагальнюються тезауруси праць, присвячених проблемам дослідження національної ментальності (праці М.Блока, Г.Гачева, Ж.Дюрана, В.Іорданського, К.Леві-Стросса, Ж.Лефевра, Е.Фромма, Н.Шумило, К.-Г.Юнга та ін.). На підставі розгляду різних аспектів проявів ментальності та поглядів на трактування поняття, зазначається, що попри деяку розбіжність у визначеннях, зумовлену певною розмитістю самого терміна, ментальність є синтезом раціональних та ірраціональних компонентів, що поєднують високораціоналізовані сфери духовного життя (релігія, філософія, культура) з неусвідомленими універсальними, архетипами і кодами культури.

Феномен ментальності важливий для розуміння творчості М.Паньоля. Як митець він був “колективною людиною” (К.-Г.Юнг), носієм підсвідомості своєї нації, а тому органічно відображав “бачення світу” мешканців Провансу, їх “спосіб думання”, “склад мислення” (М.Блок). Аналіз текстів діалогії “Вода з пагорбів” та інших “провансальських” творів (трилогія “Маріус”, “Фанні”, “Сезар”, тетралогія “Спогади дитинства” тощо) засвідчує, що оповідь актуалізує не тільки “зовнішні атрибути” Провансу (етнографічні, побутові) й етнопсихологічні характеристики народу, а й глибоко проникає в духовні доміанти провансальців, розкриває спосіб їхнього мислення, розгортає своєрідні стереотипи, відтворені в духовній культурі.

У першому підрозділі – **“Іманентні коди творів письменника”** – на підставі аналізу поезики “провансальських” текстів М.Паньоля доводиться, що у структурах його дискурсу яскраво відбилась наявність складних внутрішніх кодів-архетипів, які виступають художньо-категоріальними маркерами творів. Такими кодами визнаються архетипи сонця, води, матері – найдавніші світоглядні архетипи провансальців. Вони становлять собою семантичні згущення, в яких націоментальне начало має питому вагу. Названі архетипи постулюють пріоритети колективної ментальності, вони є невід’ємною складовою провансальського національного менталітету.

В основу реферованого дослідження покладена інтерпретаційна модель П.Рікера, яка залишає місце для поєднання різних методів входження в поле текстуальних кодів. Розглядаючи можливість використання психоаналітичного методу, французький філософ зазначав, що психоаналіз актуалізує втрачені об’єкти, які повертаються символічно: “Архаїчніші значення організуються серед різних сенсів, в яких свідомість безпосередньо себе приховує. Реалізм підсвідомого, трактування топографії та економічних виявів, фантазмів, симптомів і символів трактується як умова можливості герменевтики, вільної від упереджень Его”². “Архетипальний” підхід до розшифрування творчої індивідуальності М.Паньоля, логіки його художнього

² Рікер П. Конфлікт інтерпретацій // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX століття / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. - С. 239.

мислення, символіки створених ним образів, іманентних кодів художньої системи дає змогу інтерпретувати стимули й мотиви літературної діяльності письменника.

Вищеназвані архетипи мають свою специфічну енергію реалізації у нарації, встановлюють основні координати у просторі й окреслюють паньолівський космос, структура якого виявляє схему *верх/низ*.

Архетип сонця є важливим елементом психічної структури персонажів М.Паньоля, і, таким чином, життєво важливим і необхідним компонентом їх “психічної власності” (К.-Г.Юнг). У текстах письменника вирізняється міфологічне ядро художнього символу сонця, що у свідомості провансальців моделює універсальну концепцію гармонійного світу. Ця міфологема простежується у снах та видіннях, у пейзажах та портретних характеристиках (“пейзаж, що завжди тремтів під сонцем”, “сонячний промінь раптом зірвався”, “позолочена дівчинка” тощо).

Архетип води виступає знаково-семантичним стрижнем текстів М.Паньоля. Виконуючи в текстах роль центру, в плінні мовлення він корелює з іншими елементами, утворюючи багатоплощинний рухливий комплекс значень і смислових горизонтів. Ця споконвічна стихія розуміється як “лоно, груди матері і як колиска” (К.Керен’ї), виступає істинно міфологічним образом, зображальною єдністю.

Аналіз текстів М.Паньоля виявляє активне функціонування архетипу матері, який демонструє значну різноманітність у своїх проявах. Його яскравий вияв знаходимо в авторській концепції чоловічо-жіночого, що передається через звичаї, обряди, правові відносини, мовлення. Особливого значення набувають імена-прізвіська персонажів, винесені в заголовки романів діалогії М.Паньоля, - “Jean de Florette”, “Manon des sources”. Їх емоційно-сміслове навантаження закодовано у другій частині словосполучення. У першому з них друга частина є тектонімом, який виражає сімейний зв’язок суб’єкта з родичем. Цей термін “відношення” (К.Леві-Стросс) звертається до родинного зв’язку саме по материнській лінії і є одним з яскравих проявів стійкої наявності архетипу матері у підсвідомості провансальців. У другому з вищеназваних заголовків діалогії друга частина словосполучення виступає своєрідним “ярликом” ідентифікації, що осягається не стільки на інтелектуальному рівні, скільки на рівні чуттєвому. Метафоричний зв’язок імені героїні роману з водою потверджує функціональну стійкість архетипу води в його найрізноманітніших художньо-стильових проявах. Обидві назви романів ведуть від горизонту індивідуалізації до горизонту найбільш загальних категорій, йдучи шляхом нарощування семантичного навантаження від мови профанної до мови сакральної.

У другому підрозділі – “Провансальський образ світу” – досліджується відображення “просторової картини семіосфери” (Ю.Лотман) у художніх текстах М.Паньоля. Доводиться, що структуруючу роль в організації оповіді провансальських творів письменника виконує вертикальна вісь просторової системи, яка передає повідомлення культурного, міфологічного, релігійного змістів. Вона зберігається й на метафізичному рівні, відображаючи сходження позачасовою вертикаллю цінностей провансальців. Опозиційні дієслова, що вказують на *підйом/спуск* (re-)monter/(re-)descendre та їх синоніми із загальним значенням “переміщати(-сь) кудись уверх/униз” (grimper, gravir, escalader, percher тощо) зустрічаються у діалогії більше 80 разів. Поширеною є також лексика, в якій закладено відчуття вертикалі (le contrefort, le rempart, le pic, la colline, la montagne, la verticale, l’altitude, l’arbre тощо).

Вертикальний мікрокосм дерева несе в оповіді особливе семантичне навантаження, великою мірою полегшуючи “оберт” між вегетативним та людським рівнями. Образ дерева досить часто виступає символом людини, її “дерев’яною подобою” (М.Паньоль), уособлює психо-фізіологічні якості індивідуума. Вертикальний вектор дерева “зміцнює образи відродження й тріумфу” (Ж.Дюран). Так, у діалогії “Вода з пагорбів” олюднюється “скалічена” блискавкою, “настовбурчена оцупками” й “горбами” стара горобина, що все ж таки “височить”, “простягає вгору зеленіючу гілку”. Людині (у тексті – Жану Кадоре) втішно асимілювати свою духовну й часову долю з віковим деревом, своїм “побратимом” (М.Паньоль), якого не змогли перемогти час та випробування.

Зазначається, що невід’ємною складовою поетики провансальських творів М.Паньоля є фольклорна стихія, художня трансформація народних звичаїв, обрядів, вірувань. Для виявлення смислових перспектив творів митця важливим тлом стає дослідження іманентно властивого йому поганського способу осмислення дійсності з його настановою на магію, природні метаморфози як алегорії для вираження морально-філософських тез. Навколишній світ подається письменником не тільки як матеріальна, а й як духовна даність, насичена провіденційними знаками. Природа взагалі виступає і своєрідним фоном для увиразнення характеристик, внутрішнього стану персонажів, і важливою дійовою особою, яка має могутній вплив на долю, стан, настрої персонажів. Для мешканців Провансу природа виступає як живе “я”, а не безособове “воно”. Це “однопорядкова” людині реальність.

Поетика текстів М.Паньоля передбачає як аналітичну, так і емоційну реакцію адресата, досягнення “перлокутивного ефекту” (Дж.Остін), тобто впливу на реципієнта: розширення інформованості, поглядів та оцінок, вплив на здійснювані ним дії, естетичний ефект, зміни емоційного стану.

Письменник зважає на аперцептивний фон сприймання тексту адресатом: чи ознайомлений він з комунікативною ситуацією, чи володіє спеціальними історичними та соціокультурними знаннями. Оповідь часто уповільнюється поясненням тих чи інших звичаїв, висловів, фактів. Значну роль відіграє діалог та внутрішній монолог, організація якого є класичною в душі реалістичної оповіді XIX століття.

М.Паньоль прагне передати своєрідний світогляд провансальців, вводячи в текст опис ритуалів, складовою частиною яких є танці, пісні, хороводи. Текст насичується символами, іманентні смислові начала яких вкорінені в глибинний морально-онтологічний простір Провансу. У значній частині провансальських творів М.Паньоля “давні смисли” предків функціонують у національно адаптованій іпостасі (етнографічна достеменність, міфологічні уявлення етносу, ритуали, мова тощо).

Твори М.Паньоля відображають різні типи провансальської духовної культури. Вони розкривають роль духовенства в суспільному житті французького Півдня, демонструючи “трансформацію релігійної ментальності” (Ж.Женетт). Релігійність провансальців подається амбівалентно; ставлення героїв до Бога доволі складне, суперечливе, не завжди чітко окреслене. Проте письменник ніколи не ставить питання про занепад релігії у Провансі. М.Паньоль перебуває в душі національної традиції, показуючи розшарування структури релігійної свідомості провансальців. У XX столітті йде активний процес спростування культових догматів, вільного визначення й тлумачення релігійних настанов.

Національно-архетипні зони мислення провансальців на всіх рівнях - історичному, морально-етичному, психологічному, етнічному – передаються у діалогії “Вода з пагорбів”, тетралогії “Спогади дитинства” в контексті доміанти комічного. Комічне виступає у цих текстах одним з основних проявів емоційно-ціннісних орієнтацій провансальців, константою їх світомислення. Найуживанішими формами комічного є: протиріччя між дійсним й удаваним у мисленні персонажа, засіб несподіваної, однак влучної характеристики одного персонажа іншим, порівняння непорівнюваних речей, невідповідність тексту й підтексту, помилка в слові тощо. Комічні ситуації часто розкривають уявлення провансальців про найвищі життєві цінності – добро, правду, істину, красу, знехтувані недолугістю й безглуздістю.

Велика увага приділяється рецепції “провансальських” творів М.Паньоля. Підкреслюється, що французькі дослідники (К.Бейлі, Ж.Бенс, Ж.-Ж.Жело-Блан та ін.) справедливо називають письменника “сином провансальської поезії”, який зумів передати її “соковитість”. Його тексти вважають глибоким розкриттям “проблем спільноти”, проявом

фундаментальної причетності до “долі раси”, “вдячністю, проголошеною етносові”.

Твори провансальського циклу вбирають в себе національну специфіку. Вони засвідчують взірць безпосереднього контакту художнього тексту з “семіотичною пам’яттю культури” (Ю.Лотман). Письменник реорганізує складний комплекс психічних установок суспільної свідомості й об’єднує (“укладає”, за термінологією П.Рікера) у власну художню оповідь факти історико-культурного досвіду та соціального буття провансальської громади. Так поступово вибудовується виразна об’єктно-суб’єктна модель світу, заснована на ідеях автономності й об’єктивності соціокультурного розвитку Провансу. За П.Рікером, ідентичність певної спільноти значною мірою “збудована” з ідентичностей стосовно цінностей, норм, ідеалів, моделей, героїв, в яких ця спільність “себе впізнає”. У цьому сенсі тексти М.Паньоля є переконливими носіями домінантних кодів національної ідентичності провансальців. Авторський дискурс наділений винятковою здатністю продукувати сутнісний зв’язок з універсальними засновками людської екзистенції.

Третій розділ – “Наративна структура оповіді” – присвячено пошуку “внутрішньо-текстуальної динаміки” як рушія конституювання тексту (за термінологією Ж.Руссе), з одного боку, і тієї сили, завдяки якій твір “проектується поза себе” (за термінологією П.Рікера) – з іншого.

У першому підрозділі – **“Особливості нарації у романі “Дівчина з темними очима”** – аналізується своєрідність паньолівської оповіді як форми бачення письменником світу і розуміння себе.

У нарації поєднано ознаки традиційного осмислення дійсності (збереження романного ритму у розкритті теми, таких ознак реалістичної нарації як лінійна інтрига, соціально-культурна вмотивованість героїв, дотримання традиційних часопросторових вимірів та відповідних сюжетно-композиційних механізмів) та новаторські здобутки романного жанру (синтез експліцитного й імпліцитного змістів, що формують асоціативність тексту, самоусунення автора-оповідача, його відмова від ролі всевідаючого і всепроникаючого деміурга, різноманітні оповідні диспозиції наратора, психологізм з інтерпретацією “видимої” психології жестів, міміки, наявність у художньому просторі твору структурно-функціональних елементів інших видів мистецтва – театру, живопису, кінематографу (монтаж)), а також досягнення психоаналізу (інтерес до “потoku свідомості”).

На особливий статус в організації оповіді претендує принцип органічного поєднання “трагічного” й “комічного”. Комічний ефект створюють часто вживані літературні алюзії у невідповідному для них контексті, оголення прийому та акцентація на “штучності” певних епізодів

твору, введення парафрази, омонімії, чорного гумору, антономасії. Використовуючи принцип доведення сюжету до абсурду, поєднуючи несумісне (на рівні лексики, понять, явищ), автор досягає відповідного комічного ефекту.

Проведене дослідження переконує, що поетика твору М.Паньоля “Дівчина з темними очима” стала перекладанням мови історії, реальних явищ, життєвих подій, чуттєвого досвіду, естетичних уподобань автора на наративну мову роману. Пріоритетом наративної стратегії аналізованого твору стали гомодієгетичний тип оповіді, поліфонізм, внутрішня фокалізація, діалогізм. Структурне ядро роману “Дівчина з темними очима” формують детальна розробка діалогу, насичена кольорова гама, властивий кінематографові першої половини ХХ століття монтаж окремих епізодів і картин, певна “розмонтованість” сюжету, риторика усного мовлення, продуктивно представлені екзистенційні модуси, а також авторська акцентація окремих художніх деталей, символів, знаків, які дешифруються реципієнтом у процесі читання твору.

У другому підрозділі – **“Часопросторовий універсум новели “Таємниці Господа”** – досліджується структура часопросторової розбудови новели М.Паньоля “Таємниці Господа”, її мовленнєвий характер. Екзистенційні проблеми, характерні для європейської літератури 40-х рр. актуалізуються автором через активне протиставлення християнських ідеалів фальшивим “вартостям” обоження тіла, колективу, роду.

Береться до уваги переконання Ю.Лотмана про “мову” художнього часу та простору як важливий компонент загальної мови художнього твору, про художній простір як формальну систему для побудови різних, у тім числі етичних моделей, своєрідну двопланову локально-етичну метафору.

Часова структура тексту М.Паньоля реалізується в кількох вимірах, своєрідних за природою, художнім сенсом: *об’єктивному* (конкретно-історичний час), *суб’єктивному* (особистісний часовимір героїв і стан їхньої свідомості), *біблійно-міфологічному* (вимір часу, де індивідуальне постає як синонім загальнолюдовського, вічного), *архетипному* (часовимір підсвідомості героїв).

Нарація, яка інтегрує різні культурно-просторові універсуми, є засобом відкриття вертикального виміру духовного простору. Оповідач подає серію профетичних подій, які проходять через соціально-політичну та історико-культурну сфери. Розкриття їх сенсу і сенсу їх часопросторової організації лягає на творчу активність читача (інтерпретатора). Зовнішній, реальний простір твору “Таємниці Господа” прирівнюється до духовного, котрий “встановлюється внутрішнім зором” (Г.Гачев). Простір і час наділені потужною символічністю, що надає їм метафізичного виміру. Структуруючу

роль в організації оповіді виконує просторовий вектор вертикального спрямування, який схематично можна зобразити так:

↑
ЛЮДИНА
↓

Людина виступає своєрідним “серединним царством” між опозиційними метафізичними полюсами-силовими лініями: *верх/низ, висота/глибина, небо/безодня, світло/морок, білий/чорний, добро/зло, життя/смерть, Бог/Диявол*. Дієслова *descendre, tomber, jeter* у метафоричних виразах (“*un coup de vent... le jeta au bas de la branche*”, “*le gentil garçon tomba dans les bras de la Mort*” тощо), передаючи динамічні характеристики, вказують на вертикальний рух. Вертикальна організація простежується і в пейзажі, де домінує вертикальне спрямування (*des tilleuls, le gouffre, les rocs aigus, les murs, haut dans le ciel, un trou, au fond du Barathre, a travers la nuit vertical* тощо).

У “хронологічному коді” (Р.Барт) спостерігається співприсутність кількох часів: час дії (дієгезис) руйнується моментом біблійно-міфологічного часовиміру, що співвідноситься з позачасовістю. Поперемінне чергування часових перспектив (теперішньої і колишньої, давноминулої) дозволяє вловити дух “пересипання” і розмикання часу в осмисленні буття.

Схематичне простеження розривів темпоральності з опорою на метод Ж.Женетта доводить, що паньолівський текст становить собою взірць різноманітних темпоральних відношень: ретроспекцій, аналепсів, пролепсів. У “наративному русі” переважає прискорення оповіді. Нарація у кількох рядках або параграфах багатьох років існування персонажів без деталей дії є домінуючою в тексті. Однак присутні також елементи повільності (еліпси, діалоги) та “абсолютної” повільності (дескриптивні паузи). М.Паньолю вдалося наповнити свій текст особливою експресивністю завдяки використанню прийому часопросторового монтажу. Він базується на зчіпленнях, в основі яких лежать порівняння, певна взуємопов’язаність за аналогією.

У **висновках** дисертації узагальнено результати дослідження поетики прози М.Паньоля.

В автентично-текстовому інваріанті (художньому й публіцистичному) нарація фіксує, з одного боку, традиційні форми моделювання “іншої” дійсності, а з іншого – відхід від засад міметичного письма та руйнування властивого реалізму позитивістського світовідчуття й об’єктивного відтворення дійсності.

Для індивідуально-авторської парадигми мистецтва М.Паньоля характерна комунікативна орієнтація. Незупинні пошуки кореляції реальності та її творчої інтерпретації спричиняють “різновекторність”, “багатотоновість”

(М.Бахтін) оповіді. Ця “багатотоновість” суголосна з мистецькою провансальською традицією, зокрема, з її буттєвими, сміховими та іншими аспектами.

Художні тексти М.Паньоля функціонують в одному змістовому контексті з іншими текстами провансальської культури ХХ століття, що мають свою специфіку й поетичну семантику. У цьому сенсі об’єднуючим началом самоорганізуючої системи виступають етнопсихологічні константи мислення провансальців. Етична й естетична сутність художньої свідомості письменника великою мірою формується провансальським менталітетом, у якому переважає гармонійне начало над дисгармонійним. Означену тенденцію знакують усталені архетипи образного мислення, наділені структуротвірними функціями доміантних образів. У текстах письменника вони набувають полівалентного смислового навантаження у зв’язку з авторськими уявленнями про людину, її внутрішній світ, індивідуальні й суспільні рефлексії.

Художньо-категоріальними маркерами текстів виступають архетипи сонця, води, матері, що постулюють пріоритети провансальського менталітету. Формуючи просторову картину світу, вони водночас наділені специфічною енергією реалізації паньолівської нарації, важливим способом об’єктивації національного словесного простору. Особливу роль у нарації письменник відводить саме архетипним образам як знакам сакрального витлумачення минулого й прилучення до сучасного соціального й національного диференційованого буття.

Завдяки циклічності функціонування архетипні образи як іманентні коди художньої системи М.Паньоля поглиблюють екзистенційні мотиви, зміцнюють акценти на гуманістичні засади творчого методу, “ословлені” (М.Гайдеггер) в його текстах.

Дослідження еволюції художнього мислення М.Паньоля та з’ясування структурних особливостей поетики його прози в аспекті часопросторової організації тексту дає підстави твердити про відмову від епічного начала, актуалізацію суб’єктних форм авторського самовираження.

М.Паньоль у більшості випадків відкидає “референцію першого рівня” (П.Рікер), пропонує реципієнтові “іншу”, фікціональну, тобто художню текстову ситуацію. У текстах письменника (як художніх, так і публіцистичних) суспільно-історичні й локальні події, перекладаючись на “іншу мову”, формують “референцію другого рівня”, яка, укладаючись в оповідь, у процесі комунікативної діяльності пропагує як естетичні, так і етичні вартості. Активне функціонування бінарних опозицій (*верх/низ, світло/морок, день/ніч, небо/безодня* та ін.) визначило характер індивідуально-авторського бачення онтологічних проблем буття.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

1. Відображення національного менталітету Провансу у творчості Марселя Паньоля // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. – Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції “Українська література: духовність і ментальність”. – К.: Твім інтер, 2001. – Вип. 9. – С.378-388 (0,4 друк.арк.).
2. Філософські джерела естетики Марселя Паньоля // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2002. – Вип.13. – С.123-128 (0,5 друк.арк.).
3. Марсель Паньоль – есеїст і теоретик // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту.– Ізмаїл, 1999. – Вип.7. - С.57-63 (0,6 друк.арк.).
4. Роман “Дівчина з темними очима”: сюжетно-композиційні механізми тексту // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2002. – Вип.12. – С.143- 149 (0,7 друк.арк.).
5. Тема Юди у творчості європейських письменників ХХ сторіччя // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту.– Ізмаїл, 1999. - Вип.6. – С.131-137 (рос.мовою, 0,3 друк.арк.).
6. Перша світова війна у творах М.Паньоля: типологія, поетика, контекст // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2001. – Вип. 10. - С.146-151 (0,5 друк.арк.).
7. Сатиричний аспект драматургії Марселя Паньоля // Перспективи: Науковий журнал. – Одеса, 1999. - № 1(5). – С.9 -12 (0,35 друк.арк.).

Додатковий список:

1. Специфіка комізму у прозових творах Марселя Паньоля // Сучасні технології професійної підготовки учителів іноземних мов. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: У 2-х томах. – Ізмаїл, 2002. – Т.2. – С.109-113 (0,3 друк.арк.).
2. Проблематика автобіографічної тетралогії Марселя Паньоля “Спогади дитинства” // Літературознавство: Зб.наук.пр. – Ізмаїл, 1997. – С.12-18 (рос.мовою, 0,4 друк.арк.).
3. Соціальна направленість драматургії Марселя Паньоля періоду між двома світовими війнами // Перспективи: Науковий журнал. – Одеса, 1998. - № 3-4. – С.29-33 (рос.мовою, 0,4 друк.арк.).
4. Жіно й Паньоль у Середземномор’ї // Деякі особливості літературної рубрики в сучасній французькій пресі: Зб.наук.пр. – Ізмаїл-Одеса-Київ, 1998. - С.26-30 (франц.мовою, 0,25 друк.арк.).

5. Творчість Марселя Паньоля й французька преса // Педагогічний та інформативний аспекти сучасної французької преси: Зб.наук.пр. – Ізмаїл-Київ, 1997. - С.27-30 (франц.мовою, 0,2 друк.арк.).
6. Сміхова традиція в драматургії Марселя Паньоля // Актуальные проблемы современной филологии. Часть 2: Материалы межвузовской научной конференции. – Измаил: ИГПИ, 1995. - С.7-8 (рос.мовою, 0,1 друк.арк.).
7. Роль літератури на тему кохання у формуванні духовності людини (за творами М.Паньоля) // Матеріали доповідей міжвузівської наукової конференції “Місце лінгвістичних дисциплін у формуванні комунікативної компетенції”. – Ізмаїл, 1995. – С.38-39 (рос.мовою, 0,1 друк.арк.).

Анотація

Кудінова О.І. Поетика прози Марселя Паньоля. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2003.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей поетики прозових творів французького письменника М.Паньоля. В роботі вперше здійснена спроба вивчення індивідуально-авторської парадигми мистецтва, аналізу іманентних кодів творів митця, шляхів художньої трансформації національного менталітету Провансу в прозі письменника та нарративної структури паньолівської оповіді.

Ключові слова: герменевтика, поетика, світогляд, ментальність, іманентний код, архетип, нарація, рецепція.

Аннотация

Кудинова О.И. Поэтика прозы Марселя Паньоля. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Киевский национальный лингвистический университет, Киев, 2003.

Диссертация посвящена исследованию особенностей поэтики прозы французского писателя М.Паньоля. В работе впервые предпринята попытка исследования индивидуально-авторской парадигмы искусства, анализа имманентных кодов его произведений, способов художественной трансформации национального менталитета Прованса в прозе писателя и нарративной структуры паньолевского повествования.

Ключевые слова: герменевтика, поэтика, мировоззрение, ментальность, имманентный код, архетип, наррация, рецепция.

Summary

Kudinova O.I. Poetics of Marcel Pagnol's prose. - Manuscript.

Thesis for the Candidate of Philology degree by speciality: 10.01.04 – Literature of Foreign Countries. – Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 2003.

A thesis under consideration investigates the prose heritage of a French writer M.Pagnol (1895-1974) and treats his work as both unique and a dynamic aesthetic event of the writer's era. The thesis identifies and interprets typical characteristic features of the writer's individual artistic paradigm taking into account its genetic and typological contacts with the corresponding artistic and aesthetic phenomena of European and home traditions. The thesis provides the first modern European critique of Pagnol's creative work.

The subject of scientific research is Pagnol's essay and artistic heritage, public speeches and epistolary. Contemporaries' information about the writer's personality and his creative activities are taken into consideration.

Special attention could be drawn to the principle of a hermeneutic arch employed in the thesis as one of the methods of scientific research. It further reveals the relevance of the writer's era, raises questions, transforms traditional literary paradigms, provides unique interpretation of Pagnol's literary legacy which testifies the modeling and the transmission of reality's inventive vision in its ontological and existential aspects, the embodiment of individual creative code brought about by the original world's and word's feeling. The author of dissertation proves that the French artist's works were generated during an era characterized by the crisis of traditional humanistic values. The writer puts a human being in the center of his artistic embodiments that productively extends humanistic traditions of European literature.

The thesis analyses Pagnol's artistic works were as the synthesis of national (Provençal) world-outlook and modern European aesthetic thought. The author of dissertation examines the realistic ethic and aesthetic basis of Pagnol's artistic interpretation, which was formed in big measure by Provençal mentality, where the harmonious source surpasses the disharmonious one. An aspect of national mentality is in the focus of attention. The author of dissertation analyses the writer's works in the context of Provençal literary tradition. Major poetics methods employed are the literary genres of an essay and of novel. Pagnol's poetics is considered as a projection of actual historical facts into the language of fiction. The thesis also distinguishes and details the organic components of the artist's poetics.

The author of the thesis argues that Pagnol's creative works have stimulated considerable influence over the reader's involvement and formed an author's communicative sphere on the monologue and dialogue forms of narration. The

thesis carefully analyses narration, dialogue, monologue, commentary and description.

Based upon the strength of objective reality of mental sources, Pagnol affirms priorities which are common to all mankind with the help of the humanistic content of his works. The writer interprets events and facts of life in the metaphysical aspect, thus demonstrating typical proximity to the literature of the “Catholic Renaissance”. The peculiarity of his poetics is an irrefutable universe, the adequacy of the phenomena of everyday life and spiritual symbolist trends.

The candidate for degree analyzes categorical markers of Pagnol’s works of art, in other words, archetypes of Sun, Water and Mother, that postulates the priorities of Provençal mentality. While forming the extensive picture of the world, the realization of Pagnol’s narration and an important ability to communicate national-verbal sphere, provides specific energy. The writer gives the above-mentioned archetypes careful consideration because, on the one hand they are the symbols of sacral explanation of the past and, on the other hand they are the signs of joining to modern social and national differential existence. These archetypes as immanent codes of Pagnol’s artistic system intensify existential reason of narration and change accents for humanistic principles of his texts.

The conclusions presented in this thesis include research of the evolution of Pagnol’s artistic thinking and elucidation of the structural peculiarities of his prose’s poetics. The conclusions further provided evidence to assert the writer’s refusal from epic source, his actualization of subject forms of self-expression, which proves his assimilation of the modernist discourse.

The key words are: hermeneutic, poetics, world-outlook, mentality, immanent code, archetype, narration, reception.

ПІДПИСАНО ДО ДРУКУ 24.10.2003. ФОРМАТ 60X90/16

Ум.друк.арк. 1,0. Тираж 100 прим. Зам. № 56

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Адреса: 68600, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. Рєпіна,12

ТЕЛ./ФАКС: (04841) 5-13-88

E-mail idpi_adm@te.net.ua